

ספר

מרשימות שמואל

והם חידושים וביאורים על הש"ס
וכן דברי תורה מרבתינו שרשם עלי גליון

אבינו מורינו הגה"ח
ר' שמואל אבערלאנדער ז"ל

שנת תשפ"ג לפ"ק

בנידון אם חלות דין נותר תלוי בדין שריפתו, ונגדר זמן אכילת הפסח

מקשה כיצד מוכח מפסח ותודה
שבקדשים הלילה הולך אחר היום

(א) פסחים (ג.), 'מיתבי יכול יהא נאכל
אור לשלישי [בשר שלמים
הנאכל לשני ימים ולילה אחד], ודין הוא
זבחים נאכלים ליום אחד ושלמים נאכלים
לשני ימים, מה להלן לילה אחר היום אף
כאן לילה אחר היום, תלמוד לומר (ויקרא
טו ו) ביום זבחכם, ופירש רש"י (ד"ה זבחים)
שהזבחים אשר מהם הוכיחה הברייתא הם
תודה ופסח, שבתודה נאמר (ויקרא ז טו)
'לא יניח ממנו עד בוקר', ובפסח נאמר
(שמות יב י) 'לא תותירו ממנו עד בוקר',
ומשמע שכל הלילה נאכלים ומוכח
שבקדשים הלילה הולך אחר היום.
והנה על מה שהוכיחה הברייתא
שהלילה הולך אחר היום מפסח
ותודה קשה גם על ההוכחה מפסח וגם על
ההוכחה מתודה.

ההוכחה מפסח קשה שהרי דינו שנאכל
רק בלילה ולא ביום שחיטתו,
ולכך יתכן לומר שמה שנאכל בלילה
שאחרי יום השחיטה הוא מחמת דיניו
המיוחדים, ולא מחמת הדין שלילה הולך
אחר היום.

וההוכחה מתודה גם קשה, דאין ראיה
מהפסוק שמותר לאכול כל
הלילה מהקרבתו, ומה שכתוב בתודה 'לא
יניח ממנו עד בוקר' יכול להתפרש כפי
שפירשו התוס' לגבי הפסוק הנאמר
בפסח. שהנה הקשו התוס' (ברכות ט. ד"ה ר'
אלעזר) על רבי אלעזר בן עזריה הסובר
שהפסח נאכל עד חצות, שמהפסוק 'לא

תותירו ממנו עד בוקר' משמע שהפסח
נאכל עד הבוקר, ותירצו התוס' שאפשר
לפרש כוונת הפסוק שלא נשהה את הפסח
באופן שמחמתו יהיה בבשר דין נותר
בבוקר, שהרי אם לא יאכל הפסח עד
חצות ישאר ודאי עד הבוקר, שהרי
מחצות ואילך אסור לאוכלו ואסור
לשורפו [כפי שדרשה הגמ' בפסחים (ג.)
'ביום אתה שורף ואי אתה שורפו
בלילה'], ובכך שאינו אוכלו עד חצות
גורם הוא לפסח שיהיה נותר בבוקר.
וכדברי תוס' אלו כן יש לפרש גם את
הפסוק שנאמר בתודה שכוונת הכתוב
שיאכלנו עד הלילה בכדי שלא יהיה נותר
בבוקר המחרת, ונמצא שהפסוק עוסק
בדין נותר ולא בזמן אכילת הקרבן,
ובאמת כל הלילה אסור באכילה, ומהיכן
הוכיחה הברייתא שהלילה הולך אחר
היום.

יחקור האם דין נותר תלוי בדין השריפה

(ב) וליישב זה, נתבונן תחילה בדברי תוס'
אלו במה שכתבו 'שיבא לידי
נותר עד הבוקר', שהנה יש לחקור לדעת
רבי אלעזר בן עזריה הסובר שהפסח נאכל
עד חצות מתי חל דין נותר על הבשר,
האם בחצות שהוא סוף זמן אכילתו לדעת
רבי אלעזר בן עזריה, או בבוקר שאז הוא
זמן שריפתו ומלשון תוס' אכן משמע
שדין נותר חל רק בבוקר.

ונידון זה יש לדון גם כן בשלמים
הנאכלים לשני ימים ולילה אחד
אך אינם נשרפים עד בוקר שלישי, אימתי

בדין שריפה הרי בהכרח דין נותר חל בבוקר כיון שהוא זמן השריפה, אבל לפי דבריהם ביבמות מוכח שאין דין נותר תלוי בדין השריפה, א"כ מפני מה חל דין נותר רק בבוקר ולא משעת איסור אכילת הפסח.

ו **נראה** ליישב על פי מה שכתב הבית הלוי (ש"ת ח"א סי' ב אות ז) לבאר, מה נשתנה דין אכילת הפסח מדין אכילת קדשים, שבקרבן פסח אין אדם יוצא ידי חובתו אלא באכילת כזית, ואילו מצות אכילת קדשים מתקיימת גם בפחות מכזית כמבואר בגמ' (פסחים ג:) 'חד אמר להו הגיעני כפול', דהוא פחות מכזית, הרי שניהם מצוות עשה של אכילה.

ז **כתב** ליישב וז"ל: 'דבפסח ומצה הוי החיוב על האדם, דהוא מחוייב לאכול פסח, ומשום הכי אם אכל פחות מכזית לא שמיא אכילה, והרי כלא אכל פסח, אבל מצות אכילת קדשים הא לא הוי המצוה כלל על אדם מיוחד, דהא לא הוי חיובא אקרקפתא דגברא, רק המצוה דבשר קדשים יהיו נאכלין כו', וא"כ הרי גם באכל כל אחד פחות מכזית מכל מקום הא הקדשים נתאכלו'.

ח **נראה** לומר על פי דבריו, שבאכילת קרבן פסח איכא שני דיני אכילה, דין אכילת קדשים ודין אכילת הפסח, ובאמת מחמת דין אכילת הקדשים לחוד אף בפחות מכזית מתקיימת המצוה, אלא שמחמת דין אכילת הפסח שחיובו אקרקפתא דגברא צריך כזית דוקא.

ט **בזה** יתיישבו היטב דברי התוס', שאף אי נימא שדין נותר חל על הבשר כשהוא נאסר באכילה ולא תלי בדין שריפתו, ולפי זה בשלמים דין נותר יחול עליהם כבר בליל שלישי מועד איסורם

חל בהם דין נותר, בבוקר שאז הוא זמן שריפתם, ומה שאסור לאכלם בלילה הוא דין בפני עצמו הוא, או שכבר בלילה חל בהם דין נותר משום שהוא זמן איסור אכילתם, וחיוב השריפה שחל בבוקר המחמת הוא דין בפני עצמו שאין שורפין קדשים בלילה.

י **נראה** להביא ראיה שדין נותר אינו תלוי בדין השריפה מדברי התוס' (יבמות עב: ד"ה שלא) שהקשו על דברי ר' יוחנן שאמר ביבמות שם נותר שלא בזמנו נשרף בין ביום ובין בלילה, מהא דדרשינן (שבת כד:) לגבי פסח 'בא הכתוב ליתן לו בוקר שני לשריפתו', דהיינו שהבשר הנותר בבוקרו של יום טוב אסור לשרפו עד בוקר יום המחמת, והקשו שלדברי ר' יוחנן שנתר שלא בזמנו נשרף גם בלילה, מדוע לא ישרפוהו בליל מוצאי יום טוב, ומפני מה צריך להמתין עד הבוקר, ותירצו תוס', שמחמת שאסור לשרפו ביו"ט קבע הכתוב זמנו בבוקר שני.

יא **מבואר** בדבריהם, שדין שריפה אינו חל אלא בבוקר יום השני אף שדין נותר חל בבוקר היום הראשון, ונמצא מוכח מדבריהם שחיוב שריפה דין בפני עצמו הוא, ואין הדין נותר תלוי בו.

סתירת דברי התוס' בברכות לתוס' ביבמות, ויישוב דבריהם על פי מה שחילק הבית הלוי בין אכילת קדשים לאכילת פסח

יב **לפי** דברי תוס' אלו קשה על מה שפירשו תוס' בברכות כוונת הפסוק 'לא תותירו ממנו עד בוקר' שיאכל עד חצות, משום שאם לא יאכל עד חצות יישאר בהכרח עד הבוקר ויחול עליו בבוקר דין נותר, דמניין להם שדין נותר חל רק בבוקר, ובשלמא אם דין נותר תלוי

באכילה מדין קדשים שבהם, לגבי פסח שאני ולא יחול דין נותר על הפסח בחצות גם לרבי אלעזר בן עזריה, משום שגם לדידיה שהפסח נאכל עד חצות אין דין נותר חל אלא בבוקר, משום שאיסור אכילת הפסח מחצות אינו מדין זמן אכילת קדשים אלא מדין הפסח, וכפי דרשת הגמ' בברכות (סג) 'לילה' 'לילה' ממכת בכורות שהייתה בחצות, וכיון שמשום דיני קדשים נאכל הפסח כל הלילה דין נותר אינו חל בחצות אלא בבוקר.

יישוב ההוכחה מפסח ותודה שבקדשים הלילה הולך אחר היום

ז) ועתה יתיישב מה שהקשנו בתחילת דברינו, שמהפסוק 'לא יניח ממנו עד בוקר' הנאמר בתודה מוכח שהלילה הולך אחר היום, ואי אפשר לומר שהפסוק עוסק בדין נותר ולא בזמן אכילה, משום שדין נותר תליא באיסור האכילה ואם תודה אינה נאכלת בלילה צריך לחול דין נותר כבר בלילה, וכיון שמשמע מהפסוק שדין נותר חל רק בבוקר בהכרח שהוא משום שתודה נאכלת כל הלילה.

וכן מהפסוק 'לא תותירו ממנו עד בוקר' הנאמר בפסח מוכח שהלילה הולך אחר היום, ואף שאינו נאכל אלא בלילה, כיון שמחמת דין הקדשים שבו היה הפסח נאכל ביום ובלילה, [ולכן חל דין נותר רק

בבוקר], ורק מחמת דין הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ומוכח שבקדשים הלילה הולך אחר היום, דאי נימא דמדין הקדשים אין הלילה הולך אחר היום א"כ אף בלילה היה אסור לאכול את הפסח מחמת דין קדשים שבו, ומזה שמותר לאכול בלילה משמע שהלילה הולך אחר היום.

זמן חלות דין נותר תליא במחלוקת אמוראים

ח) אלא שעוד יש לעיין בזה שלכאורה מה שחקרנו האם חלות דין נותר תלוי בזמן השריפה או בזמן איסור אכילה הוא שנוי במחלוקת אמוראים. הנה בזבחים (נו, ב) פליגי חזקיה ור' יוחנן בשלמים הנאכלים לשני ימים ולילה אחד, אם האוכלם במזיד בלילה השני לאחר זמן אכילתו חייב כרת, לדעת חזקיה אינו חייב כיון שעדיין לא חל דין שריפה, ולר' יוחנן חייב כיון שהבשר אסור באכילה, ובפשוטו שורש מחלוקתם הוא בנידון האמור אם דין נותר תלוי בדין שריפה, לחזקיה דין נותר תלוי בדין השריפה, ולכך אין חיוב כרת על אכילתם קודם חיוב השריפה, ואף שנאסר כבר הבשר באכילה כיון שלא חל דין נותר עדיין אין חיוב כרת, ולר' יוחנן אין הדין נותר תלוי בדין השריפה, אלא חל בלילה, ולכך חייב האוכל כרת, ונמצא שדברינו הם רק לדעת רבי יוחנן, וצ"ע.

ביאור החילוק בין מרור להדם שיש להם שם לווי, ובדין הדם המורכב

דכתיב דרכיה דרכי נועם, והקשה רבי עקיבא איגר מדוע לא הקדימו התוס' להקשות בגמרא לעיל על מרור, מה ההוה אמינא לפסול מרריתא דאגמא משום שיש לו שם לווי, הרי אף חזרת ותמכא הכשירה המשנה, משום שלא נאמר בתורה שיש לקחת דווקא מין הנקרא מרור, ונשאר בצ"ע.

ביאור ענין הדס מורכב

ב) וליישב קושייתו, נראה להקדים ולבאר את ענין הדס ואתרוג מורכבים ומזה נבוא לעניינינו. הנה בדין אתרוג המורכב דעת הרבה אחרונים לפסול מכמה טעמים, המגן אברהם (סי' תרמח ס"ק כג) כתב שפסול משום שנחשב כמין אחר ואינו נקרא אתרוג כלל, ויש שכתבו (שו"ת מהר"ם אלשיך סי' קי, שו"ת שבות יעקב ח"א סי' לו ועוד) שפסול משום שמעורב בו מין אחר, והתורה אמרה לקחת פרי שהוא ממין אתרוג לבד. ובהדס המורכב דנו האחרונים שאפשר שכשר הוא, כיון שלשון התורה הוא 'ענף עץ עבות', וא"כ אפשר שאין להקפיד על הדס דוקא, אלא כל שהוא עץ עבות כשר למצוה.

ובשדי חמד (מערכת הלמ"ד, כלל קמא אות מג) הביא משו"ת חסד לאברהם (תאומים, מהדורא תנינא או"ח סי' עד) להוכיח כן מדברי הגמ' בסוכה שהבאנו לעיל שאסא מצראה כשר משום שלא נאמר בתורה הדס אלא עץ עבות והיינו כל ענף אשר צורת עבות עליו נדהיינו שלשה בקנה

קושיית רבי עקיבא איגר על ההוה אמינא לפסול מרריתא דאגמא

א) מתני' (פסחים ט.). 'ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחזרת בתמכא ובחרחבינא ובעולשין ובמרור', ונראה לדון האם אפשר לצאת ידי חובת אכילת מרור גם במיני מרור שאינם מוזכרים במשנה.

הנה בגמ' (סוכה יג.) איתא שאדם יוצא ידי חובתו במין מרור ששמו 'מרריתא דאגמא', והקשתה הגמ' שהרי שלגבי אזוב הדין הוא שבכל מקום שאמרה תורה לקחת אזוב אי אפשר לצאת ידי חובה באזוב שיש לו שם לווי וכיצד יוצאים ידי חובה במרריתא דאגמא, והקשה רבי עקיבא איגר (דרוש וחדוש שם) הרי שאני מרור מאזוב, שהרי בתורה לא נאמר אלא שצריך ירק מר ולא שם של ירק, והראיה שיוצאים ידי חובה בחזרת ובתמכא ובשאר המינים המנויים במשנה שם, וא"כ מה בכך שיש למרריתא דאגמא שם לווי, ובמה היא גרעה מחזרת ומתמכא.

ועוד הקשה רבי עקיבא איגר על מה דאיתא בגמ' (סוכה לג.) 'אמר אביי, שמע מינה האי אסא מצראה כשר להושענא, פשיטא, מהו דתימא הואיל ואית ליה שם לווי לא מתכשר קמ"ל, ואימא הכי נמי, עץ עבות אמר רחמנא מכל מקום', והקשו שם בתוס' (ד"ה ואימא) וז"ל, 'תימא מאי סלקא דעתא למיפסליה משום שם לווי, מידי הדס כתיב בקרא, הא אפילו הירדוף מכשרינן אי לאו משום

אחד, ועליו חופין את עצון, כשר הוא למצוה אפילו שיש לו שם לווי, ולכן מה איכפת לן שההדס מורכב כיון שהוא עץ אבות. ולכאורה כן הבינו התוס' שהקשו שאפילו הירדוף מכשרינן, משמע דפשיטא להו שכל שהוא מין עבות כשר ללולב.

ונראה לדחות הראיה מדברי הגמ' והתוס', שגם אם נאמר שכל מן עץ עבות כשר הדס מורכב יהיה פסול כי מעורב בו מין אחר שהתורה פסלה. הנה בגמ' שם (לב:) מבואר הטעם שהירדוף פסול למצוה, משום שהתורה דרכיה דרכי נועם ואי אפשר שתצווה התורה ליטול מין הדוקר את הידים, והנה פשוט שאף אם יסירו הקוצים מההירדוף עדיין בפסולו הוא עומד אף שעכשיו אין בו חסרון מחמת שאינו דרכי נועם, כיון שאין פירוש הפסוק 'ענף עץ עבות' שכל ענף אשר עליו עבות בזמן מסוים הוא כשר למצוה, אלא שלימדה תורה את צורת המינים הכשרים, וא"כ מין הירדוף שאינו דרכי נועם לא נכלל במה שאמרה תורה 'עץ עבות', וכיון שאינו נכלל פסול הוא ואפילו יעשו בו תיקון אשר על ידו יהיה בגדר דרכי נועם, אלא שהקשו התוס' מהו הטעם לפסול אסא מצראה, כיון שלא כתבה התורה 'הדס' אלא 'עץ עבות' כוונתה אף למיני עבות שיש להם שם לווי, והוכיחו דבריהם מההירדוף שאף שאין שמו הדס מכל מקום לולי שאינו דרכי נועם היינו מפרשים שאף אליו התכוונה התורה והיה כשר, וא"כ הוא הדין בהדס עם שם לווי יש לומר שכוונת התורה אף למין זה וכשר הוא. ולפי זה אין להוכיח כאן לדין הדס המורכב כלל, משום שכאשר הוא מורכב עם מין פסול

הרי מעורב בו מין אשר לא דיברה בו תורה, ולצאת ידי חובת המצוה שייך רק במינים הכלולים במה שאמרה תורה 'עץ אבות'.

אמנם יש להכשיר הדס המורכב, באופן שהמין השני המורכב בו גם הוא מין עץ עבות הכשר למצוה, שבאופן זה יוצא אדם ידי חובתו, כיון שנטל מיני עצי עבות אשר נאמרו בתורה. אך זה הוא רק לדעת האחרונים שהובאו לעיל הסוברים שהפסול באתרוג המורכב הוא משום שאינו נקרא אתרוג כלל, או משום שאין כולו אתרוג, אבל לדעת הלבוש שכתב (סי' תרמט סעי' ד) שפסול משום שנעשה בו עבירה, יש לפסול גם הדס המורכב משני מינים כשרים. ואף שהט"ז (שם ס"ק ג) ועוד אחרונים הקשו עליו שלא שמענו שדבר אשר נעשה בו עבירה יפסל למצוה, מכל מקום בעניינינו יש לומר שכיון שמין הדס כזה אינו יכול שיהיה שלא בדרך עבירה, אין לומר שלמין זה כיונה תורה באומרה 'עץ אבות', ואין לצאת ידי חובה אלא במינים שעליהם כיונה התורה. וכפי שבאתרוג המורכב כתב המג"א (שם) שפסול משום שלא דיברה תורה במין כזה שהרי לא נקרא אתרוג כלל, כן יש לומר בהדס זה שיש לפסלו מאותו הטעם.

ומכל הנ"ל נראה ברור, שודאי שכשאמרה תורה 'ענף עץ עבות' אין כוונתה שכל ענף אשר עליו צומחים עבות אפשר לצאת בו ידי חובת המצוה אף בלא בירור מהו מינו, אלא שאמרה לנו תורה תואר מראה המינים אשר בהם נקיים המצוה, [אמנם] 'עץ עבות' אינו שם כללי של שמות פרטיים של מיני ההדס הכשרים, אלא תואר מראה המינים הכשרים].